

IZ MARULIĆEVE BILJEŽNICE: DIOGEN LAERTIJE
DVANAESTA LATINISTIČKA TEKSTOLOŠKA RADIONICA

Željka Salopek

UDK: 821.163.42.09Marulić, M.
811.124.'42

Željka Salopek
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb
zsalopek@ffzg.hr

Uz znanstveni skup u sklopu Marulićevih dana u Splitu se tradicionalno organiziraju latinističke i kroatističke tekstološke radionice namijenjene studentima. Na dvanaestoj latinističkoj radionici, održanoj 20. i 21. travnja 2018. u prostorijama Književnog kruga Split - *Marulianuma*, sudjelovalo je trinaest studenata latinskog jezika i književnosti s tri sveučilišta: zadarskog, zagrebačkog te, prvi put, sa Sveučilišta u Mostaru. Studenti su istraživali odabrane natuknice iz Marulićeva *Repertorija* vezane uz djelo *Životopisi i misli znamenitih filozofa* grčkog povjesničara filozofije iz 3. st. Diogena Laertija.

Autograf *Repertorija* čuva se u Središnjoj nacionalnoj biblioteci u Rimu, a njegovo moderno izdanje priredio je Branimir Glavičić 1998-2000.¹ Čitajući određeno djelo, Marulić bi u *Repertoriju* bilježio zanimljive odlomke tematski vezane uz neku od preko 300 unaprijed određenih natuknica. One se stoga ponavljaju abecednim redom, za svako pročitano djelo posebno. Uz svaku natuknicu stoji jedna ili više bilježaka i uputnica na stranicu u knjizi iz koje je Marulić ekscerpirao. Bilješke ponegdje citiraju dijelove teksta, ponegdje parafraziraju ili sažimlju, ponegdje samo upućuju na ekscerpiranu knjigu.

Identificirajući djela i izdanja kojima se Marulić služio pri sastavljanju *Repertorija*,² Darko Novaković je ustanovio kako je Diogena Laertija splitski autor

---

¹ Marci Maruli *Repertorium*. Split: Književni krug, 1998-2000.

² Darko Novaković, »Zašto nam je važan Marulićev Repertorij?«, CM VII (1998), 20.

čitao u latinskom prijevodu talijanskoga humanista Ambrogia Traversarija (1386-1439), i to u izdanju tiskanom u Veneciji 1493.³ Primjerak ovog izdanja (nažalost, ne Marulićev) danas je, kao digitalni faksimil, na mreži dostupan zahvaljujući Bavarskoj državnoj knjižnici.

Svaka od tri grupe na radionici imala je zadatak pročitati različite dijelove *Repertorija* s fotografija Marulićeva autografa i usporediti ih s Traversarijevim prijevodom. Tako je obrađeno nekoliko natuknica koje počinju slovom *m*: *Mundus*, *Miracula*, *Musica*, *Magnanimus*, *Mors*. Prvi zadatak bio je pročitati i transkribirati tekst te pritom razriješiti Marulićeve kratice. Zatim je, prema broju folija zabilježenom u *Repertoriju*, trebalo kod Diogena naći odgovarajuće mjesto, odrediti dio teksta na koji se Marulićeva bilješka odnosi, te i taj dio teksta prepisati i razriješiti kratice. Na kraju radionice svaka je grupa u kratkom izlaganju predstavila svoj rad i razmišljanja o odnosu Marulićevih bilježaka i Traversarijeva prijevoda.

U nastavku teksta izloženi su rezultati studentskog rada koje su oni oblikovali i poslali po završetku radionice. Posrijedi su Marulićeve bilješke uz natuknice *Mundus* i *Miracula*, *Repert.* f. 268r-268v (Rep II, 277-278), sa siglom *Repert.* Izvorniku i hrvatskom prijevodu bilježaka iz *Repertorija* dodani su odgovarajući dio teksta Diogena Laertija u Traversarijevu latinskom prijevodu, uz siglu DL 1493, te naslov poglavlja i oznake folija u izdanju iz 1493. Kako bi se moglo odrediti na koji dio teksta upućuju Marulićeve bilješke te na koji način je ekscerpirao, bilo je nužno razumjeti i Diogenov tekst. Sam prijevod tih dijelova na radionici se nije posebno zapisivao, no kako se dio studenata potrudio oko njihova prijevoda, odlučile smo ga ovdje zadržati. Uz natuknicu *Miracula* tako se, osim navedenog, nalazi i prijevod Diogenova teksta te studentski komentari izneseni na njihovom završnom izlaganju.

Radionicu su vodile Željka Salopek (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) i Anamarija Žugić (*Ex libris*, Zagreb), a sudjelovali su, s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru: Antonija Beno, Ana Marić, Lolita Penava, Elena Zovko; sa Sveučilišta u Zadru, Odjel za klasičnu filologiju: Ivan Braica, Lovro Lulić, Kristian Županić; s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Lidija Barić, Lovre Katić, Ivona Maleš, Maja Matošević, Petar Soldo, Ina Šaponjić.

---

³ [Laertii Diogenis uitae & sententiae eorum qui in philosophia p[ro]bati fuerunt]. Venetiis, 1493. Dostupno i na: <http://daten.digital-e-sammlungen.de/~db/0005/bsb00054116/images/> (pristup 2019-02-28). V. i popis djela iz Marulićeve knjižnice koja su dostupna na mreži: Književni krug Split - *Marulianum*. Marulićeva knjižnica. Dostupno na: <https://sites.google.com/site/kksmarulianum2a/marko-marulic/maruliceva-knjiznica> (pristup: 2019-02-28).

Mundus

1.

Repert. duo p(r)incipia malu(m) et bonu(m) demonem 3.
Dva principa, zao i dobar duh.

DL 1493, cap. *Introductio*, f. 3v: aegyptiis uero antiq(ui)ores e(ss)e magos Aristoteles auctor e(st) in primo de philosophia libro: duoque iuxta illos esse p(ri)ncipia: bonu(m) daemone(m) et malu(m) daemone(m).

2.

Repert. Mundu(m) genitu(m) mo(r)tale(m)q(ue) 4.
Svijet je stvoren i prolazan.

DL 1493, cap. *Introductio*, f. 4r: mundum genitum: mortalemq(ue) et ad sphaerae similitudinem rotundum

3.

Repert. Anaxima(n)der p(r)im(us) te(r)re ac maris circuitus descripsit et sphaera(m) co(n)struxit 16.

Anaksimandar je prvi opisao obujam zemlje i mora i izradio je globus.

DL 1493, cap. *Anaximander*, f. 16r: ac p(ri)mus terre marisq(ue) circuitus descripsit: et sphaera(m) i(n)sup(er) co(n)struxit.

4.

Repert. Anaxag(or)as: O(mn)ia sim(u)l era(n)t; accessit me(n)s eaq(ue) co(m)posuit. Mu(n)dus ex atomis. 16.

Anaksagora: Sve bijaše zajedno. Nastupi um i to posloži. Svijet iz atoma.

DL 1493, cap. *Anaxagoras*, f. 16v: o(mn)ia simul era(n)t: deinde accessit me(n)s eaq(ue) composuit. (...) Vt enim ex minutissimis arenis aurum co(n)stet: ita et ex paruis similiu(m) partiu(m) corporibus hoc totu(m) esse co(m)positu(m):

5.

Repert. Čelū(m) dix(it) ex lapidibus co(m)positu(m). 17.
Reče da je nebo sastavljeno od kamenja.

DL 1493, cap. *Anaxagoras*. f. 17r: Anaxagora(m)q(ue) tu(m) dixisse caelu(m) omne ex lapidibus e(ss)e co(m)positu(m)

6.

Repert. Plato duo p(r)incip(i)a ponit: deu(m) et m(ateri)am. Mu(n)du(m) ex eleme(n)tis et qu(ę) i(n) mu(n)do sunt. Ite(m) a deo co(n)ditu(m) et a(n)i(m)atu(m). 35.36.

Platon postavlja dva načela: boga i materiju. Svijet i ono što se u njemu nalazi sastavljeno je od elemenata. Nadalje od boga je načinjen i oživljen.

DL 1493, cap. *Plato*. f. 35v-36r: duo o(mn)ino e(ss)e reru(m) pri(n)cipia Deu(m) atq(ue) materia(m). (...) Porro huiusmo(di) e(ss)entia(m) in q(ua)ttuor eleme(n)ta co(n)uersam igne(m) aqua(m) aere(m) terra(m). Ex his mu(n)du(m) ip(su)m et quaeq(e) in eo sunt nasci (...) **Mu(n)du(m) unu(m) esse genu(m).** na(m) et sensibilis est deo co(n)ditus. A(n)i(m)atu(m)que e(ss)e (...) Co(n)stare uero mundu(m) ex igne aqua aere et terra. / Ordine(m) et modu(m) ex deo accepisse.

7.

Repert. Ex o(mn)ib(us), quę subsistere(n)t co(r)porib(us), factu(m) e(ss)e cęlu(m) opinat(ur). 36.

Smatra da je nebo načinjeno od svih tijela koja postoje.

DL 1493, cap. *Plato*. f. 36r: ex o(mn)ib(us) uero q(uae) subsistere(n)t corboribus factu(m) esse caelu(m) opinat(ur)

8.

Repert. Arist(oteles) q(ui)ntu(m) elementu(m) e(ss)e dic(it) ex q(u)o su(n)t cęlestia 48.

Aristotel kaže da postoji peti element, od kojeg su nebeska tijela.

DL 1493, cap. Aristoteles. f. 48r: Praeter elementa ista quattuor esse et quintu(m) aliud: ex quo caelestia consistant

Miracula

1.

Repert. Epimenides pestilentia(m) sedauit. 14.

Epimenid je zaustavio kugu. 14.

DL 1493, cap. *Epimenides*, f. 14v: Vnde & Athenienses cu(m) aliqua(n)do peste laborare(n)t: responso a Pythia accepto urbe(m) expiari oportere: Nicia(m) nicerati filiu(m) misere epimenide(m)q(ue) ex creta aduocar(u)n)t: profectus aut(em) olympiade .xxvii. lustrauit urbe(m) peste(m)q(ue) repressit hoc mo(do). Su(m) psit oues nigro & candido uelere. duxitque in ariu(m) pagu(m): atq(ue) inde quo uelle(n)t abire p(er)misit: his qui illas sequaeba(n)tur mandans ubicu(m)q(ue) illae accubuissent: singulas mactare propicio deo. atq(ue) in hu(n)c modu(m) quieuit lues.

Stoga su i Atenjani, kad su jednom patili od kuge i kad je primljen odgovor od Pitije da grad treba biti očišćen, poslali Nikiju, sina Nikeratova, i pozvali Epimenida s Krete. On je, krenuvši za 27. olimpijade, očistio grad i suzbio kugu na ovaj način. Uzeo je ovce crnog i bijelog runa i odveo ih na Areopag, a potom im je dopustio da idu kamo god bi htjele, zapovijedajući onima koji su ih slijedili da svaku žrtvuju milostivu bogu, gdje god da prilegnu. Na taj se način kuga smirila.

Komentar. Ovo je jedan od dva slučaja unutar natuknice *Miracula* u kojem je Marulić sažeo znatnu količinu izvornog teksta u samo nekoliko riječi. Drugi se slučaj također odnosi na kugu. U Traversarijevu prijevodu stoji *olympiade. xxvii.* dok grčki izvornik ima Ὀλυμπιάδι τεσσαρακοστῆ ἔκτῃ, pa je *xxvii* greška, vjerojatno tiskarska. Čini se i da bi umjesto *propicio* za grčko προσήκοντι trebao stajati pridjev poput *proprio*.

2.

Repert. Lapis d(e) cęlo lapsus. 17.

Kamen je pao s neba.

DL 1493, cap. *Anaxagoras*. f. 17r: eni(m)uero sub pri(n)cipe dimylo cecidisse de caelo lapide(m)

Doista, za vrijeme vladara Dimila s neba je pao kamen.

Komentar. Na foliju 17r DL 1493 može se naći još jedan pad kamena. Na početku stranice naime piše: *Aiu(n)t illu(m) praedixisse eu(m) qui circa aegis fluuios co(n) tigit lapidis lapsu(m): que(m) ex sole casuru(m) dixerit...* No čini se da se Marulićeva natuknica ne odnosi na taj kamen (ili na oba), zato što splitski autor jasno piše *d(e) cęlo* (kao i u Traversarijevu *cecidisse de caelo*), a ne *ex sole*, i zato što je subjekt sam *lapis*. Da se radilo o kamenu s početka stranice, Marulić bi vjerojatno

napisao *Anaxagoras praedixit*, što je u tom dijelu teksta naglašeno. Marulićev *lapis lapsus* ipak bolje odgovara ovdje citiranim riječima; u njihovu nastavku (koji je Marulić obradio u poglavlju *Mundus*) nalazimo podatak da je Anaksagora tada rekao da je nebo sastavljeno od kamenja. Prije toga subjekt rečenice sam je kamen.

3.

Repert. Diog(enes) cu(m) adolescente(m) q(ue)nda(m) pluri(mi) i(n)spicere(n)t, ille sinu(m) lupinis co(m)ple(n)s se i(n)curuabat, m(u)lti(tu)dine i(n) eu(m) co(n)uersa, mira(r)i se quo(mod)o illo dimisso se intuere(n)t(ur). 58.

Kad je mnoštvo motrilo nekog mladića, Diogen se počeo saginjati i u krilo kupiti žuti bob. Kad se mnoštvo okrenulo prema njemu, [rekao je] da se čudi što su se, zanemariivši onoga, zabaljili u njega.

DL 1493, cap. *Diogenes*. f. 58r: Cum adulescentem plurimi inspicerent. ille sinum lupinis complens se incuruabat: multitudine in eum conuersa mirari se dixit quomodo illo dimisso se intuerentur.

Kad je mnoštvo motrilo mladića, Diogen se počeo saginjati i u krilo kupiti žuti bob. Kad se mnoštvo okrenulo prema njemu, rekao je da se čudi što su se, zanemariivši onoga, zabaljili u njega.

Komentar. Ovdje je Marulić, uz minimalne izmjene, prepisao Traversarijev tekst. Dodao je *Diogenes* kako bi subjekt bio jasan, te *quendam*, možda kako bi naglasio da se ne zna o kojem je mladiću riječ (i da on nije toliko bitan). Izostavio je *dixit*, možda pogreškom, a možda radi sažetosti, smatrajući da se glagol podrazumijeva. Inače, latinskim *se incuruabat* »prevedeno« je grčko *ἔχαπτε*, što znači »jeo je« ili »gutao je«.

4.

Repert. Empedocles q(u)o(que) pestilentia(m) sedauit. 85.
I Empedoklo je zaustavio kugu.

DL 1493, cap. *Empedocles*. f. 85v: Enimvero du(m) selenuntios ex adiacentis fluuii fetore pestis inuasisset adeo ut & ipsi uxores partu periclitentur: excogitasse empedoclem duos quosda(m) ex uicinis amnibus proprio sumptu in flumen illud immittere: ut ex ea co(m)mistione aquae dulcescerent. Hoc ordine sedata peste...

Doista, kad je Selinuncane napala kuga zbog smrada obližnje rijeke, i to tako da su i oni sami <ginuli, i> žene za vrijeme poroda bile u opasnosti, Empedoklu je palo na pamet neke dvije susjedne rijeke vlastitim troškom preusmjeriti u onu rijeku, kako bi tim miješanjem voda postala slatka. Na taj je način umirena kuga...

Komentar. Drugi primjer Marulićeva sažimanja unutar ove natuknice. *Quoque* je očito tu zato što je već ranije naveden primjer zaustavljanja kuge. Prijevod DL 1493 dopunjen je pomoću grčkog teksta (φθείρεσθαι καὶ) koji nedostaje kod Traversarija, a latinski bi vjerojatno glasio *pereant et*.

5.

Repert. Heraclides ait ex Luna aliq(ua)n(do) cecidisse ho(m)i(n)em. 86.
Heraklid kaže da je jednom s Mjeseca pao čovjek.

DL 1493, cap. *Empedocles*. f. 85v-86r: ... ueru(m) s(em)p(er) heraclidi consuetudo / est miracula ista co(n)figere: q(ui) & ex luna cecidisse ho(m)i(n)em dicit.

...ali Heraklid ima stalan običaj izmišljati takva čudesa; on kaže i da je s Mjeseca pao čovjek.

Komentar. Marulić je relevantan dio prilično dosljedno prenio, dodavši *Heraclides* da subjekt bude jasan, zamijenivši *dicit* s *ait* i dodavši *aliquando*. Zanimljivo je da je Marulić ovo zabilježio unatoč Traversarijevoj ogradi. Ona je u DL 1493 izrečena prilično oštro u usporedbi s grčkim tekstom, u kojem naprosto piše da je Heraklid παραδοξολόγος, što nema nužno negativnu konotaciju.

6.

Repert. Ter(r)ę mot(us) ap(ud) quos crebro co(n)tingunt admirationi no(n) su(n)t. Sol itide(m) q(ui)a quotid(ie) cernit(ur). 96.

Potresi nisu razlog čuđenju kod onih kod kojih se često događaju. Isto tako i Sunce, zato što se svaki dan vidi.

DL 1493, cap. *Pyrrho heliensis*. f. 96v: denique terraemotus apud quos crebro co(n)tingu(n)t admirationi no(n) sunt. sol itide(m) q(ui)a quotidie cernitur.

Naposljetku, potresi nisu razlog čuđenju kod onih kod kojih se često događaju. Isto tako i Sunce, zato što se svaki dan vidi.

Komentar. Izvorni je tekst DL 1493 vjerno prenesen u *Repert.*, jedino je Marulić Traversarijev *terraemotus* zapisao razdvojeno, kao *ter(r)ę mot(us)*.

7.

Repert. Timo(n) ad eu(m) q(ui) cu(n)cta mirabat(ur), q(ui)d aut(em) no(n) miraris i(n)q(ui)t, q(ui)a tres cu(m) simus quattuor t(antu)m habem(us) oculos. 98.

Timon je onome koji se svemu čudio rekao: »Zašto se onda ne čudiš što, premda smo trojica, imamo samo četiri oka?«

DL 1493, cap. *Timon nicaeus*. f. 99r: Deniq(ue) ad eu(m) q(ui) cu(n)cta mirabat(ur) ait. quid aut(em) non miraris: quia .iii. cu(m) simus .iiii. h(ab)emus oculos?

Naposljetku, kaže onome koji se svemu čudio: »Zašto se onda ne čudiš što, premda smo trojica, imamo četiri oka?«

Komentar. Marulić vjerno prenosi izvorni tekst uz uobičajeno isticanje subjekta i manje promjene: *ait* umjesto *inquit* (uz promjenu mjesta riječi), dodavanje *tantum* nakon *quattuor*. Zabilježio je 98. folij, no relevantni se tekst zapravo nalazi na foliju 99r.

Željka Salopek

FROM MARULIĆ'S NOTEBOOK: DIOGENES LAERTIUS
The Twelfth Latin Textual Criticism Workshop

The twelfth workshop for the students of Latin was held at the 27th Marulić Days in Split on 20–21 April 2018. It was devoted to the reading of Marulić's *Repertorium*. The participants studied how Marulić read the historian of philosophy Diogenes Laertius in the Latin translation of the humanist Ambrogio Traversari (1386-1439). They used digital photographs of the autograph of Marulić's *Repertorium*, the original of which is kept in the Central National library in Rome, and a digital facsimile of Traversari's translation published in Venice in 1493. Already known from the literature is that Marulić in the compiling of the *Repertorium* made use of a copy of this very edition. The focus of the workshop was on reading the manuscript and finding the places in Traversari's translation from which Marulić made his excerpts. At the workshop, several entries beginning with the letter *m* were handled: *Mundus*, *Miracula*, *Musica*, *Magnanimus* and *Mors*. The results of the work of the students are published here: a transcription and Croatian translation of Marulić's notes and parts of Traversari's Latin translation that the Split humanist made use of as source for his excerpts. Students from three universities, of Zadar, Zagreb and Mostar, took part in the workshop.

Atom) uisibat. Atomu magnitudine & motu.
 Infinitu. 103. uacui motu solam copo-
 rib) pbat. 104. mundos interu. 104. qd
 sit mundus. qz infiniti sunt mundi.
 Miracula. Epimeneides pestilentia sedauit.
 14. lapis d' celo lapsus. 17. Deus cu ado-
 latoru quida plura isperaret, ille si-
 me lupinus coples se uenuebat, utri-
 dine i cu comesta, miras se quo illo
 diuisso se intueret. 58. Empedocles
 qz pestilentia sedauit. 85. Heraclides
 aut ex lana aliepa recidisse hominem. 86
 Tres mot) ap quos cerebro contingunt
 admirationi no fut. Sol uide qz quosda
 cecidit. 96. Tunc ad eu qz uita mirabat,
 qd aut no miraret ist, qz nec cu finem
 questus su habuim) oculof. 98.
 Miracul. Thales noluit inire comubiis, &
 cum filios no pceuerit ite rogat, filios
 amore no se teneri uidit. 5. Vxor hu-
 mile apparatu medico ducenda. 10. Pi-
 tae) paxi nubendu cotulit. 11. filios state

Slika 1. Marulićeve bilješke iz Diogena Laertija uz natuknicu *Miracula*,
 Marci Maruli *Repertorium*, Središnja nacionalna biblioteka, Rim,
 MS Gesuitico 522, f. 268v (detalj)

Slika 2. Studentice i studenti na dvanaestoj latinističkoj radionici, KKS - *Marulianum*, Split, 20. travnja 2018.